

Jelin, Elisabeth, i Ricard Vinyes. 2021. *Cómo será el pasado. Una conversación sobre el giro memorial*. Barcelona: Ned, 124 p.

JORDI FONT AGULLÓ

<https://orcid.org/0000-0002-6523-8197>

Centre d'Estudis sobre Dictadures i Democràcies – UAB (Espanya)

doi: <https://dx.doi.org/10.7238/dd.voi10.409101>

Des del 2008 —any de la seva fundació—, Ned Ediciones s'ha caracteritzat per ser una casa editorial independent que publica eminentment assajos de tipus sociopolític, antropològic, filosòfic i ecològic, a banda de tractar temes sobre salut mental i qüestions relatives al jovent. Amb una nòmina extensa d'autores i autors de tot el món, els temes més candents de l'actualitat desfilen per les pàgines que anualment posa en mans dels lectors aquesta petita però activa editorial. Tenint en compte, doncs, aquest decantament temàtic, no és estrany que un llibre com el que encapçalen Elisabeth Jelin i Ricard Vinyes, que tracta sobre els problemes a l'entorn de la memòria —i les memòries—, formi part del seu catàleg. Sense cap mena de dubte, les relacions que estableixen les societats amb el seu passat recent, en particular si estan marcats per episodis traumàtics de violència i repressió, és un dels afers que genera més debat, especialment en l'àmbit de les batalles culturals que impregnen la política en països en què les sortides de les etapes dictatorials s'han tancat en fals.

Però, ¿hi ha algun passat que no tingui esclat i que no generi controvèrsia? Més enllà dels llocs arquetípics que de seguida se'ns passen pel cap —com Alemanya, Itàlia, l'Estat espanyol, el Con Sud llatinoamericà o els països que estaven sota l'òrbita stalinista—, també trobem terribles herències postcoloniales en democràcies atlàntiques pretesament consolidades. Per consegüent, la memòria social no és un subjecte consensuat de manera inequívoca enlloc, ja que és indestriable de la discussió i les contraposicions. Una altra pregunta a fer-se, tal com van proposar fa pocs anys les sociòlogues franceses Sarah Gensburger i Sandrine Lefranc, és: ¿quina utilitat tenen les polítiques públiques de memòria? També ens podríem interrogar sobre quins són els instruments ideals, si és que n'hi ha,

per dur a terme la implementació del més que necessari treball de memòria. Assumptes indubtablement rellevants en la conformació de les representacions que, des del present, erigeixen de si mateixes les societats quant al seu passat. Tot plegat és prou substanciós perquè dos dels referents internacionals —principalment del context hispanoamericà— en l'àmbit dels anomenats “estudis de la memòria” es proposessin entaular una llarga conversa al voltant del gir memorial, recollida en aquest llibre. Així doncs, tenim, d'una banda, a Elisabeth Jelin, sociòloga argentina especialitzada en moviments socials, memòries de la repressió, drets humans i gènere, i, de l'altra, l'historiador Ricard Vinyes, segurament uns dels acadèmics que ha pensat amb més profunditat les raons per a l'establiment de polítiques públiques de memòria democràtica, que, a més, ha dut a la pràctica quan, l'any 2004, va ser el principal responsable de la prefiguració del projecte del Memorial Democràtic de Catalunya, i quan va exercir un càrrec institucional a l'Ajuntament de Barcelona entre 2015 i 2019.

En centrar-nos estrictament en el llibre en qüestió, el primer que s'ha de subratllar és que en escassament cent vint pàgines ambdós autors mostren la seva destresa en l'art de la conversa. En aquest sentit, com a lector es té la certesa d'estar al davant de dos entesos en la matèria que deixen fluir els seus coneixements amb naturalitat i de manera ordenada, cosa que agraeix qui s'endinsa en el seu diàleg. A mesura que es va avançant full a full, enmig de la lectura brolla una quantitat oceànica de conceptes i reflexions que, a pesar que a vegades s'hi pot o no estar d'acord, s'erigeixen com un marc d'aprenentatge quasi obligatori, com a mínim per a aquelles persones que des de diversos àmbits —sigui universitari, institucional o associatiu/memorialístic— centren la seva tasca en l'anàlisi i la gestió de les memòries heretades del passat immediat. Un temps pretèrit que, tal com encertadament assenyala Elisabeth Jelin, sempre està condicionat, pel que fa a la percepció que se'n té, per la llum projectada que rep des del present; en conseqüència, hem de concebre la memòria com a quelcom que forma part de l'actualitat i amb un horitzó de futur. Al cap i a la fi, unes memòries del passat que es modelen a través de les lluites pel poder en el temps contemporani. Aquesta premissa és implícita en moltes de les afirmacions i pensaments dels dos autors, i els allunya de qualsevol indicatiu d'ingenuïtat respecte als processos memorialitzadors.

I, com que és innegable que no és fàcil compaginar postures teòriques de vernís acadèmic amb la pràctica en la gestió i l'execució de les polítiques públiques de memòria, ambdós adverteixen, en un exercici carregat de crítica i autocrítica, de les contradiccions i paradoxes que solen poblar l'àmbit de la memòria.

El que hem trobat més fascinant en l'agilitat conversacional d'Elisabeth Jelin i Ricard Vinyes és el seu mestratge en l'associació de conceptes encadenats, que deixen aflorar amb la seva il·lustració per mitjà d'exemples contextualitzats històricament. Sens dubte, es tracta d'una obra que condensa preocupacions que comparteixen moltes de les persones que tracten i batallen a diari amb la implementació de polítiques memorials amb efectes reals sobre els individus i la collectivitat social en general. Entre els mots teixits pels dos autors no són pocs els reptes a què al·ludeixen: la sacralització de la víctima i els processos de revictimització; la relegació a un segon pla del subjecte resistent, opositor o combatent represaliat; l'exigència o, sovint, l'autoexigència que porta a pensar que la memòria té uns poders reparadors o curatius infinits, fins i tot preventius; els vincles suposats entre política de memòria i veritat; la construcció del relat o relats sobre el passat; les formes que adopten les patrimonialitzacions de la memòria, quina determinada memòria ha de prevaler i els perills de la saturació memorial; els marcs cronològics dels processos memorialitzadors; la memòria com a deure o com a dret civil; com afrontar les impunitats i l'equiparació entre les víctimes; la conveniència o no de la judicialització del passat... En fi, una riquesa de temes posats sobre la taula i que confirmen que no hi ha cap fórmula màgica per aproximar-se a aquestes qüestions. El pitjor camí és el del simplisme, molt habitual en plantejaments polítics partidistes curts de mires basats en l'anacronisme i la instrumentalització presentista.

Efectivament, tot plegat es configura en un arsenal conceptual útil per a un plantejament autoexaminador d'enorme importància que ens pot ajudar a evitar la caiguda en una espècie d'adanisme memorialístic. En aquest sentit, és molt significativa la transmissió pedagògica que ambdós investigadors atenyen. En veritat, pàgina rere pàgina es té cada vegada més el convenciment que Elisabeth Jelin i Ricard Vinyes, amb la seva experiència a una i a l'altra riba de l'oceà Atlàntic, ofereixen quasi un manual

d'instruccions per no incórrer en errades que no sempre tenen una correcció fàcil. Sobretot perquè, com ja hem remarcat, la gestió de les herències traumàtiques que continuen latents i molt sovint ben explícites en el temps present està inextricablement lligada al poder i a la política. Cosa que sovint condueix a parlar retòricament d'una mena d'entelèquia que tots dos critiquen amb vehemència: el gastat imperatiu del *deure de memòria*. Una expressió estereotipada que, amb freqüència, sol pertorbar el treball crític no només de la història, sinó de la mateixa política memorial. A diferència de molts historiadors, per a Jelin i Vinyes no hi ha d'haver necessàriament un xoc entre història i memòria, sinó més aviat una complementarietat. El gir memorial pel qual aposten té en la metodologia històrica practicada amb honestat i rigor el millor aliat. Es tracta, també, d'un gir en què es concep la memòria com un dret civil o, el que és el mateix, una mena de servei públic que ha de nodrir la ciutadania d'eines per afrontar els temps heretats, principalment quan els efectes traumàtics persisteixen. Per tant, la contribució del coneixement històric en cap cas és desestimable. En aquest sentit, per exemple, és indubtable que a l'Estat espanyol el boom de la memòria històrica és indestruïble de la tasca dels investigadors professionals contemporaneistes que, des de la segona meitat dels anys vuitanta del segle xx, porten a terme una elaborada dissecció dels períodes de la Guerra Civil i del franquisme. En definitiva, és un mutualisme interessat i convenient que permet acostar-se a la construcció d'una memòria democràtica el més justa possible.

Com a darrera qüestió, paga la pena insistir en el marc comparatiu sobre el qual transcorre la conversa. Això és, entre l'àmbit llatinoamericà, en el cas d'Elisabeth Jelin, i el context europeu —amb l'especificitat de l'Estat espanyol—, en el cas de Ricard Vinyes. Aquesta perspectiva comparatista és, per damunt de tot, rellevant en molts aspectes que pertocquen als moviments memorialistes i les polítiques de memòria de la banda catalana i espanyola en general. Segur que els matisos que aporten els dos autors poden ser molt aclaridors i útils en aquest sentit. Efectivament, no són poques les vegades que els responsables politicoinstitucionals i l'entusiasme de les associacions memorialístiques de casa nostra cauen en confusions i mimetismes acrítics. Especialment quan les accions empreses en les experiències llatinoamericanes, molt lligades al paradigma dels drets

humans i a la judicialització que van emergir després de l'esfondrament de les dictadures argentina i xilena —i també de l'apartheid de Sud-àfrica—, es volen aplicar mecànicament i sense meditació prèvia al nostre context més immediat. Dit d'una altra manera, sense tenir en consideració les característiques específiques i el temps històric —la caiguda de les dictadures del sud d'Europa als anys setanta de la centúria anterior— de la fi del franquisme i de la transició a la democràcia. És evident, naturalment, que els processos memorialitzadors poden tenir semblances, però cadascun d'aquests processos, tal com es fa palès en el diàleg entre ambdós especialistes, no es pot desvincular de la seva historització.

Al cap i a la fi, és un llibre molt recomanable en què els autors no tenen en cap moment la temptació de formular desenllaços miraculosos quan no n'hi pot haver, sinó que, contràriament, elegeixen posar sobre la taula problemes i dissonàncies que afecten l'àmbit de la memòria. Aquesta opció és indicativa del seu alt grau d'expertesa i de rigor ètic.

This work is subject to a [Creative Commons Attribution 4.0 International Public License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

